

**NÛBIHAR
AKADEMÎ**

Kovara Akademik a Xebatên Kurdî ya Navneteweyî
International Peer-reviewed Journal of Kurdish Studies

Cild 4 Jimar 12 Sal 6 - 2019

Volume 4 Issue 12 Year 6 - 2019

Pak Ajans Yayıncılık Ltd. Şti.

Büyük Reşitpaşa Cad. Yümni İş Merkezi No: 22/29

Vezneciler – Fatih / İSTANBUL

Tel & Faks: 0212 519 00 09

www.nubiharakademi.com | <http://dergipark.gov.tr/nubihar>

E-mail: nubiharakademi@gmail.com

Li Ser Navê Pak Ajansê Xwediyê Kovarê û Berpîrsê Karên Nivîsê
On Behalf of Pak Agency the Owner of Journal and Responsible Editor

Pak Ajans Yayıncılık Ltd. Şti. adına Sahibi ve Yazışları Müdürü
Süleyman Çevik

EDİTÖRÊN JIMARÊ / ISSUE EDITORS

Aydın, Tahirhan / Assoc. Prof., *Mardin Artuklu University, Turkey*

Filiz, Mehmet Şirin / Res. Assist., *Mardin Artuklu University, Turkey*

DESTEYA EDİTORİYÊ / EDITORIAL BOARD

Acar, Hayrullah / Assoc. Prof., *Mardin Artuklu University, Turkey*

Adak, Abdurrahman / Assoc. Prof., *Mardin Artuklu University, Turkey*

Aydın, Tahirhan / Assoc. Prof., *Mardin Artuklu University, Turkey*

Beltekin, Nurettin / Asst. Prof., *Mardin Artuklu University, Turkey*

Bor, İbrahim / Assoc. Prof., *Indiana University, USA*

Ergün, Zülküf / Dr., *Mardin Artuklu University, Turkey*

Tek, Ayhan / Assoc. Prof., *Mus Alparslan University, Turkey*

Türel, Vehbi / Assoc. Prof., *Bingöl University, Turkey*

ÇAP / PRINTED BY

Alioğlu Bas. Yay. ve Kağ. San. Tic. Ltd. Şti.

Orta Mah. Fatin Rüştü Sk. No: 1-3/A

Bayrampaşa/İstanbul

Tel: 0212 612 95 59

MİZANPAJ & PAGE DESIGN

Şemal Medya (semalmedya@gmail.com)

Kovara Nûbihar Akademîyê ji aliyê van îndeksan ve tê naskirin:

The Journal of Nûbihar Akademî is accepted by these indexes:

Nûbihar Akademî kovareke bihekem, akademîk û navneteweyî ye. Di demsalên bihar û payîzê de salê du caran tê weşandin. / Nûbihar Akademî is an international peer-reviewed academic journal. It is published biannually in spring and autumn.

Yayın Türü: Yerel Süreli Yayın.

ISSN: 2147-883X

DESTEYA ŞÊWRÊ / ADVISORY BOARD

Akin, Salih / Assoc. Prof., *Rouen University, France*

Bozarlsan, Hamit / Prof., *École des Hautes Études en Sciences Sociales, France*

Bruinessen, Martin Van / Prof., *National University of Singapore, Singapore*

Jalil, Jalile / Prof., *Instituta Kurdzaniyê, Wien, Austria*

Kreyenbroek, Philip G. / Prof., *Georg-August University, Germany*

Musa, Abdulwahab Khalid / Assoc. Prof., *Zakho University, Kurdistan-Iraq*

Vali, Abbas / Prof., *Boğaziçi University, Turkey*

Yeğen, Mesut / Prof., *Istanbul Şehir University, Turkey*

HEKEMÊN VÊ JIMARÊ/REVIWERS OF THIS ISSUE

Aydın, Tahirhan / Assoc. Prof., *Artuklu University, Turkey*

Aykaç, Yakup / Res. Ass., *Artuklu University, Turkey*

Beltekin, Nurettin / Asst. Prof., *Artuklu University, Turkey*

Bingöl, İbrahim / Dr., *Artuklu University, Turkey*

Bülbül, Mikail / Dr., *Mesopotamia Foundation, Turkey*

Ergün, Zülküf / Dr., *Artuklu University, Turkey*

Gemi, Ahmet / Assoc. Prof., *Artuklu University, Turkey*

Kırkan, Ahmet / Dr., *Artuklu University, Turkey*

Kurt, Şehmus / Res. Ass., *Artuklu University, Turkey*

Purçak, Mehmet Emin / Asst. Prof., *Muş Alpaslan University, Turkey*

Yıldız, Ayhan / Instructor, *Artuklu University, Turkey*

Yonat, Mehmet / Dr., *Artuklu University, Turkey*

NAVEROK / CONTENTS

JI EDÎTOR/EDITORIAL.....	07-09
Guherîna Denga di Kurdî (Kurmançî, Soranî, Zazakî), Îngilîzî û Farsî de Phonetic Changes in Kurdish (Kurmanji, Sorani, Zazaki), English and Persian OSMAN ASLANOĞLU	11-38
Kirmanckî de Vengê Siruştî Onomatopoeia in Kirmancki AHMET KIRKAN.....	39-53
Vegêrana Kesê Duyem di Edebiyata Kurdî de Second Person Narrative in Kurdish Literature ÛMRAN ALTINKILIÇ	55-70
WERGEREK / A TRANSLATION Neteweperwerîya Kurdan THOMAS BOIS - JI ÎNGİLİZÎ: ADNAN DEMİR.....	73-85
DOKUMENTEK / A DOCUMENT Qewa'îdêd Serfa Kurdî (I, II) a Mela Mehmûdê Bazîdî Qewa'îdêd Serfa Kurdî (I, II) of Mela Mahmudi Bazidi TAHÎRHAN AYDIN	89-98

Guherîna Dengan di Kurdî (Kurmançî, Soranî, Zazakî), Îngilîzî û Farsî de Phonetic Changes in Kurdish (Kurmanji, Sorani, Zazaki), English and Persian

Osman ASLANOĞLU*

PUXTE

Malbata Hînd-Ewrûpa, ji aliyê bikaranînê ve malbata zimanî ya herî mezin a dinyayê ye. Ji ber ku malbatek e di navbera zimanên vê malbatê de têkilîyeke xwezayî heye. Lêbelê bi borîna demê hinek ziman, ji hinekên din pir dûr ketine; hinekan jî ji ber ku şeklê xwe yê eslî parastine, zêdetir nêzika hev mane. Ev rewş di mayîna zaravayên zimanekî de û hetta di navbera devokên zaravayekê de jî eynî ye. Bandorên wek hawirdor, dem, çand, têkilîya bi netewên din re û taybetîyên biyolojîk bûne sedema guherîna dengên zimanan. Wekî din nêzîkbûna hev a hin dengan û dûrketina mirovan a ji dengên ku li zimanê wan giran tê, bûne sedemên cih guherîna wan.

Ji ber van guherînên di zimên de gelek kes, têkilîya zimanê xwe ya bi malbata zimanê xwe re nizane. Guherîn û dûrketina ziman û zaravayan dibe sedema dûrketina milletan a ji hev jî. Ev dûrketin ewqas dibe ku li hin deran kesên ku bi heman zaravayê dipeyivin jî nikarin hev fehm bikin. Hînbûna van zimanan jî dijiwartir dibe. Em vê pirsgirêkê di zaravayên Kurdî de jî dibînin. Ji ber vê him ji bo dîtina têkilîya Kurdî ya bi Farsî û Îngilîzî ku di heman malbatê de ne, him jî ji bo dîtina têkilîya navbera zaravayên Kurdî, me xwest ku em li ser guherîna dengan bisekinin. Bi vê armancê me ji pirtûkên berhevdaniyê, rêzimanîyê û ferhengîyê, guherînên bingehîn û rêzîkên wan dîyar kirin. Xencî van me gelek mînak bi xwe tesbît kirin û li wan zêde kirin. Di vê xebatê de em ê tenê li ser guherîn, ketin û zêdebûna dengan bisekinin.

Peyvên Sereke: Kurdî, Guherîna dengan, Kurmançî, Kirmanckî, Zazakî, Soranî, Zarava.

ABSTRACT

The Indo-European language family is the largest language family in the world in viewpoint of usage. Since it is a family, there is a natural relationship between the languages of the nations in this family. However, some languages have become

* **Dr. Endamê Hîndekarîyê, Zanîngeha Dicleyê, Fakulteya Edebîyatê, Beşa Ziman û Wêjeyên Rohilatê, Binbeşa Ziman û Wêjeya Kurdî, Diyarbekir,**
e-mail: aslanogluosman@gmail.com. orcid.org/0000-0001-6534-3125

very distant from others over time, while some are closer to each other because they retain their original structure. This relationship is same between the dialects of a language as well. The dialects of a language have also undergone change over time. Factors such as the environment and time in which people live, the culture they possess, their interactions with other nations and biological characteristics have led to the change of languages. Besides, the proximity of some sounds and pronunciations of the letters have caused their displacement. It is also effective for people to avoid difficult sounds and prefer easy sounds in spoken language.

Because of all these changes in language, people often don't notice their proximity to the same language family. The change in language and dialects affects on going away of nations. The being away becomes so that some persons who talk same dialects too don't understand each other in some places. The learning of these languages also is being harder. We also see this problem in the dialects of Kurdish. For this reason we wanted to study on change of phonetics to see relationship of Kurdish with the Persian and English that are in same family and to see relationship in the dialects of Kurdish. For this purpose we determined the basic changes and their rules from books of comparing, grammar and dictionary books. Besides we determined by ourselves many examples and added to others. we will basically address sound changes and then sound drops and sound formations in these languages. We will focus on changes of phonetics, the sound reproduction and dropping sounds only in this work.

Keywords: Kurdish, Phonetic Changes, Kurmanji, Kirmanjki, Zazaki, Sorani, Dialect.

DESTPÊK

Xebatên zimannasîyê li cîhanê di navbera salên 800-150 yê berîya zayînê li Hîndîstanê hatiye kirin (Güvenç, 2015, 138.). Li ser mijara wekhevî û nêzikîya zimanên Hîndî û Ewrûpî kesê ku yekemîn car lêkolînên sistematîk kirine William Jones e. Di sedesala 19'an de bi lêkolînên zêdetir hat dîtin ku zimanên Hîndî û Ewrûpî merivê hev in. Li ser vê têkilîyê ji aliyê dîrokî ve tê gotin ku Aryaî li başûrê Rusyayê di ser Qefqas û Deryaya Reş re koçberê rojavayê Asyayê bûne. Li wir bûne du beş. Beşek ji wan çûye Ewrûpayê, beşeke din çûye Rojavaya Navîn, paşê çûye Îranê û Hîndîstanê (Sivrioğlu, 2015, 17; Sağniç, 2014, 17). Kurdî, Farsî û Îngilîzî jî di nav zimanên cîhanê de dikevin nav zimanên malbata Hînd û Ewrûpî. Ji zimanên Ewrûpî çendek ne tê de hemû ji vê malbatê ne. Ji Asyayê jî zimanên Hînd û Îranê dikevin nav vê malbatê. Kurdî jî van zimanên heman malbatê zêdetir nêzika zimanên Derî, Belûçî, Peştûkî û Farsî ye (B.n.r. Kanar, 1999, 41; Badıllı, 1992, 21; Sheyholislami, 2015, 31; Badıllı, 1995, 21; Sait Çakar û ên din, 2015, 23.). Ji ber ku di heman herêmê de dijîn û têkilî qet qut nebûye an zêde ji hev dûr neketine. Lê Îngilîzî, ji Kurd û Farisan dûr ketine, çûne parzemîneke din; ji ber vê di Îngilîzî de guherîn zêdetir çêbûne. Lê zimanên her malbatê di nav xwe de kêr

zêde bi hev re têkildar in. Ev têkilî û şibîna hev, bi piranî bi temamî ji holê rana-bin; kêmbin jî dimînin. Ev têkilî bi şeklên cûr bi cûr xuya dikin. Lê divê meriv bi awayekî baldar lê binêre da ku bibîne.

Dema meriv li peyv û hevokên hinek zimanên heman malbatê dinêre, meriv difikire ku ev zimanên cuda ne û tu têkilî di navbera wan de tune. Wek mînak di hinek zimanan da an di zaravayên zimanekî bi xwe de tewang, nêrtî û mêtî hinekî an jî bi temamî ji holê rabûne û ev cudahîyên van zimanên heman malbatê îro bûne taybetîyên wan zimanan (Gültekin, 2010, 12; Baran, 2012, 20).

Ev pirsgirêk gelek caran ne tenê di zimanekî de, di navbera zaravayên zimanekî de jî derdikeve holê. Wisa dibe ku meriv dema ji derve li zaravayên zimanekî dinêre, dibêje qey ev ne zaravayên heman zimanî ne û ne ji zimanekî ne û tenê têkiliyeke biçûk di navbera wan de heye. Ji ber vê hinek nivîskar dema ku zimanan dabeş dikin, li nêzikbûn û dûrbûna wan a şeklî dinêrin û biryara zarava an zimanbûna didin (Blaga, 1997, 4.).

Ji ber vê zaravayên zimanekî jî girêdayê nêzikbûna hev, di nav xwe da tên dabeşkirin. Di Kurdî da jî ev yek ji aliyê gelek nivîskaran ve hatiye kirin. Bi vê nêzikbûnê dibêjin Kurdî ji malbata Hînd-Ewrûpî, ji aliyê Asyayê, ji Îndo-Aryen'ê ye û ji wir jî dikeve nav zimanên Îranî û paşê dikeve koma Îranîya Bakurê Rojavayê. Vê dabeşkirina li ser têkilîyê pêşdetir dibin û di nav Kurdî de jî Kurmancî û Soranî dikin beşek, Kirmanckî, Goranî û lorî dikin beşeke din. Wek van tesnîf û dabeşkirinên cuda cuda hene (Badıllı, 1992, 20; Aykoç, 1996, 29; Baran, 2012, 19; Tan, 2011, 17).

Dûrketina zimanan bi şeklê herî hêsan meriv ji guherîna devokên zaravayekî fehm dike. Zarava li herêmekê yek be jî vê carê meriv dibîne ku devoka bajarekî an gundekî bi têkilîya derdorên an bi taybetîyên çanda mirovên wê derê, ji cihekî nêzika wir jî gelek cudatir e. Her çiqas heman zarava bin jî devok ji hev dûr dikevin. Ev jî rewşa dûrketina ji hev a zimanan û zaravayan ji me re îzah dike. Wê demê em dikarin bêjin ku cudabûna zimanan ne ji ber cudabûna netewan e an jî cudabûna zaravayên zimanekî, nayê wê wateyê ku zimanên wan jî cuda ne.

Ziman jî wek zindîyan an mirovan diguherin. Sedemên guherînên zimanî jî bi qasa jîyana kesên ku bi wî zimanî dipeyivin curbicur in (Güvenç, 2015, 174). Lê dema meriv bi awayekî kûr li van ziman an zaravayên têkildar binêre, hinek rêzik û xalan zanibe û paşê van zimanan bide ber hev wê demê têkilî û merivîya van zimanan baştir tê fehmkirin û dîtîn. Bandora gelek tiştan li van zimanan bûye û ziman ji hev dûr ketine. Li jêr me gelek mînak li ser guherînê dane. Bi qasî ku me jî wan mînakên fehm kir, bandora herî mezin a guherîna bêjeyan, nêzikbûna bilêvkirina dengên e. Herfên ku bi heman awayî tên derxistin an ên ku bilêvkirina wan nêza awayê din be, tevlihev dibin û xwe diguherînin.

Mijara vê xebatê bi piranî li ser bingeha pirtûka Ferhenga Pirzimanî¹ ye ku me bi çend hevalan re amade kiribû. Di vê ferhengê de berhevdana bêjeyî ya zimanê Kurdî (bi sê zaravayên xwe), Farsî û Îngilîzî û Tirkî heye. Tirkî jixwe ne di malbata hînd û Ewrûpayê ye. Ji ber wê Tirkî di vê xebata me de ne mijara me ye. Kesên ku li vê pirtûkê dinêrin, bêjeyên cur bi cur yê zimanên merivê hev li ba hev dibînin û di gelek bêjeyan de têkilîya wan dibînin. Taybetîya vê xebatê ew e ku di navbera gelek ziman û zaravayan de hatiye amadekirin. Lê ji bo dîtina têkilîya hinek bêjeyan jî divê hinek rêzikên guherîna dengan di destê xwendevanan de hebin. Ji ber ku bi demê ziman û zarava ji hev gelek dûr ketine. Em jî bi vê xebatê di asta yekem de armanc dikin ku têkilîyên di navbera wan zaravayên Kurdî de ku di ferhengê de hatine dayîn baştir werin dîtîn û hînbûna wan ji bo kesên ku van zaravayan hîn dibin hêsan be. Di asta duyem de dîsa em dixwazin ku têkilîya Kurdî bi Farsî û Îngilîzî ku ji heman malbatê ne jî were dîtîn. Ev hînbûna wan zimanan dê hêsan bike. Zanîna guherîna dengan di zimên de û zanîna rêzikên wan ji bo naskirina baştir a zarava û devokên wan gelek girîng e (Malmîsanij, 2013, 9). Bêjeyên ku me ji ferhengê ji bo berhevdanê standine nav vê xebatê, têra fehmkirina mijaran nake. Divê mînakên cur bi cur jî werin lê zêdekirin. Ji ber wê em ê derveyê bêjeyên ferhengê jî bêjeyên cur bi cur jî wek mînak bidin da ku baştir were dîtîn.

Li ser zimanên Hint-Ewrûpî wek ferheng hin xebat hatine amadekirin. Li ser etîmolojîya hin zimanan an li ser zimanê Avestayê ferheng û gotar hatine amadekirin. Lê bi taybet li ser zaravayên Kurdî ji bo berhevdanê xebat Hîndîk in. Pir caran du zaravayên Kurdî li ser rêzimanê hatine berhevdan; Hinekan ferhenga du zaravayan amade kiriye. Hinek xebat jî li ser guherîna dengan û dengan hatine amadekirin. Wek mînak: Pirtûka Malmîsanij rasterast li ser guherîna dengan di navbera zaravayên Kurdî de ye.² Pirtûka Fêrgîn Melik Aykoç a bi navê "Kurdîzan Rûberîna Zaravên Kurdî"³ li ser zaravayên Kurdî disekine. Nivîskar Husein Muhammed li ser dengnasîya Kurdî pirtûkeke berfireh nivîsandîye.⁴ Dîsa Husein, li ser Etîmolojîya bêjeyên Kurdî ferhengek nivîsandîye.⁵ Wekî din gelek xebatên biçûk-mezin li ser zaravayên Kurdî hatine amadekirin. Hinek pirtûk jî rêziman in lê bi du zaravayên Kurdî an zimanên cuda hatine nivîsandin.⁶ Hinek xebat jî cari-

1 Aslanoğlu, Osman, Bedirhan İslamoğlu, Zeki Gürür, Hayrullah Acar, Evren Aslanoğlu, Ferhenga Pirzimanî, Weşanên Nûbiharê, İstanbul, 2011.

2 Bnr. Malmîsanij, M, Kürtçe'de ses değişimi, weşanên vate, İstanbul, 2013.

3 Aykoç, Fêrgîn Melik, Kurdîzan Rûberîna Zaravên Kurdî, Weşanên Enstîtûya Kurdî, Berlin, 1996.

4 Muhammed, Husein, Dengnasî Di Kurdî de, Pirtûka dijîtal,

<https://zimannas.files.wordpress.com/2016/08/dengnasi1.pdf>.

5 Muhammed, Husein, Rehna Ferhenga etîmolojî ya Kurdî Kurdish Etymological Dictionary, Pirtûka dijîtal, <https://zimannas.files.wordpress.com/2016/11/rehna.pdf>.

6 Bnr. Lezgîn, Roşan, Ji bo Kurmancan bi Awayekî Muqayeseyî Gramera Kirdkî (Zazakî), Weşanên Roşna, Diyarbekir, 2013.

nan li ser têkilîya di navbera Farsî û Kurdî de hatine kirin. Lê xebatên ku bi taybet sê zaravayên Kurdî teva Farsî û Îngilîzî bike mijara xwe me nedîtîne.

Em ê bi awayekî kurt, bi xalên bingehîn li ser têkiliya Kurdî (Kurmançî, Zazakî, Soranî), Farsî û Îngilîzî bisekinin. Berîya destpêka berhevdanê divê çend xalan li ser rêbaza xebatê em bînim ser zimên:

Yekem: Ger di mînakên de beşa bingehîn a bêjeyekê wek hev be em wan ji bingehê qebûl dikin. Bi piranî ji reha serî ya hevbeş bingeha bêjeyan e. Ji beşa sereke şunde gelek qertaf, tîp û bêje lê hatine zêdekirin û bêje ji hev dûr ketine. Li mînakên divê bi vî çavî jî meriv binêre.

Duyem: Di berhevdana van ziman û zaravayan de me tenê mînakên li ser guherîna dane. Bêjeyên ku bi temamî wek hev bin, an jî eger bi guherîna deng re ne têkildar be me nenivîsandin; vala hîştin. Ji ber wê di gelek mînakên de me a Îngilîzî an carnan jî mînakên din nedane, vala hîştine. Hinek bêjeyên Îngilîzî jî me dane ku bi dengê nivîsandî ne wek hev in, lê bi xwendina wê tîpê an dengê wek hev xûya dikin. Wek: tîp “C” di Îngilîzî de wek “C” jî wek /S/ jî dikare were xwendin. Wê demê têkilî bi du herfan çêdibe. Ev jî têkilîyê nîşan dide. Ji ber ku tiştêkî ku dişêbe hev tunebe, hewce nake ku em bidin. Ango têkilîya van zimanan ne tenê bêjeyên ku em ê behs bikin e. Gelek bêjeyên bi temamî wek hev hene, lê me negirtine vir.

Sêyem: Ji bilî tîpên ku em ê li jêr li ser bisekinin di gelek deng û dengên de têkilî û nêzikahî heye, lê em ê tenê li ser hinekên bingehîn bisekinin. Em li vir çend tiştên sereke rêdixên ber çavan. Bi alîkarîya van xalan guherînanê cuda jî meriv dikare fehm bike. Mesela di beşa /B/,/V/,“W”,“M” de dengê “Y” nehatiye dayîn. Lê di beşa “H”,“W”,“Y” de li ser hatiye sekinandin. Eger têkilîya /W/ û “Y” di komekê de hebe, wê demê têkilîya “Y”yê, ji ber têkilîya “W”yê bi tîpên koma din re jî heye. Wek: “sêv”, di Kirmançî de “saye” ye, di Farsî de “sîb” e. Wê demê têkilîya /B/,/V/,“Y” jî derdikeve holê. wek van gelek tîp bi hev re têkildar in.

Çarem: Eger di van guherînan de têkiliyek di navbera çend dengên de hebe, me ew tîp hemû kirin beşeke cuda ên têkildar. Di komeke din de ji ber vê dibe ku eynî herf dîsa hebin. Divê ew ên din jî di nav xwe de werin fikirîn. Yanî hinek herf bi hinek herfan re di hinek bêjeyan de zêde têkildar dibin û guherîn ber çavan dikeve.

Di vê xebatê de em ê bi taybet li ser guherîna deng û tîpên ziman û zaravayan bisekinin. Lê bi awayekî kurt em ê behsa ketin û zêdebûna dengên jî bikin. Divê were zanîn ku rezikeke sabîta guherîna dengên ku ji bo hemû zimanan derbasdar be tune. Di her ziman an zaravayî de rêzîkên cuda hene (Xanlerî, 1347, 92).

Di mijara guherîna dengên de bi piranî li ser sê beşan tê sekinandin (Malmîsanîj, 11,12). Ev sê beş wiha ne:

1-Cih guhertina dengan (*Metathesis*)

2-Guherîna dengan (*Phonetic Changes*)

3-Zêdebûn (*Epenthesis*) û Ketina dengan (*Phone-Drop*)

Lê em ê ji van beşên jor tenê li ser beşa duyem û sêyem bisekinin û beşa duyem wek dengdar û dengdêr; beşa sêyem jî wek ketina dengan û zêdebûna dengan ji hev cuda binirxînin. Bi vî awayî em ê li ser van çar beşan bisekinin:

1-Guherîna dengdaran

2-Gûherîna dengdêran

3-Ketina dengan

4-Zêdebûna dengan

1. GUHERÎNA DENGDARAN:

Herfên dengdar, wek ku ji navê wan tê fehmkirin, bi alîkarîya dengdêrekê derdikevin. Yanî bê dengdêr dernakevin. Dema ku ev herf bi dengdêra xwe werin nivîsandin wek du herf tên nivîsandin. Wek: B=be, C=Ce. Ev herfên dengdar, bir alîkarîya lêvan, diranan, ezmanê dev, poz an qirikê derdikevin. Di alfabeza Kurmancî ya Celadet Elî Bedirxan de 23 heb in (Biçûk, 1977, 23; Bedirxan, 1994, 16-17). Lê wek me li jor got em ê girêdayê armanca xwe tenê ên bigehîn û têkildar li vir bidin û li ser bisekinin:

/B/,/V/,/W/,/M/

Ev beşa dengan meriv dikare bêje beşek e ku guherîna dengî herî zêde tê de dibe. Hinek ji van dengan lêvkî(labial) hinek jî diranlêvkî(labiodental). Di nav dengên /B/,/V/,/W/ de guhertin pir dibe. Teva van dengan, dengê /M/ jî cihê /V/ û /W/ pir digire. Di gelek bêjeyan de di navbera zaravaşên Kurdî û Farsî ev tîp cihê xwe diguherînin (Malmîsanij, s. 19-23; Aykoç, 1996, 31-32, 49; Muhammed, 73.). Guherîna van dengan girêdayî cihê wan jî diguhere. Dema ku di serî de be cuda ye, di dawîya bêjeyê de be cuda ye. /B/ û /M/ ji aliyê cihê derxistinê ve wek hev in. Her du jî bi pêşîya lêvan derdikevin. Ji ber wê tevlihev dibin (Muhammed, 71).

Di serê bêjeyê de

/B/ ya Kurmancî, Soranî û Farsî, di Kirmanckî de /V/ ye. Ango di piranîya bêjeyên ku dengê /B/ di serê bêjeyê de ye Kirmanckî ji ên din cudatir e. Di Kirmanckî de dengê /V/ gelek kêrhatî ye (Bedirxan û Lescot, 1994, 28). Ji ber ku /V/ û /W/ nêzî hev in û pir caran /V/ û /W/ cihê hev diguherînin em wan jî di vê komê de didin.

Di dawîya bêjeyê de eger di Farsî de /B/ hebe, ên din de /V/, "W" ye.

Kurmançî	Soranî	Kirmanckî	Farsî	English
BÎST	BÎST	VÎST	BÎST	-
BER	BER	VER	BER	FORE
BA	BA	VA	BAD	WIND
BARAN	BARAN	VARAN	BARAN	RAIN
BEHÎV	BADAM	VAME	BADAM	-
BERF	BEFIR	VEWRE	BARAN	-
BÎR	BÎR	VÎR	BER	-
BIRÛSK	BIRÛSIK	VIRSIK	-	-

Di dawîya bêjeyê de:

V-W-B				
Kurmançî	Soranî	Kirmanckî	Farsî	English
AV	AW	AW	AB	
ŞEV	ŞEW	ŞEW	ŞEB	
TAV	TAV	TAW	TAB	
LÊV	LÊW	LEW	LEB	LIP
SÊV	SÊW	SAYE	SÎB	
SIVIK	SÛK	SIVIK	SEBOK	
EWR	HEWR	HEWR	EBR	
RÛVÎ	RÊWÎ	LÛWÎ	RÛBAH	
SIWAR	SIWAR	VENIŞTENE	SEVAR	

Di zaravayên Kurdî de jî ev rêzikên vê beşê gelek derdikevin holê. Li herêmên cuda bi taybet li Botanê û Serhedê dengê /B/, bi /V/ û /W/ re cih diguherîne (Bedir-xan û Lescot, 1994, 28; Kırkan, 2019, 168-169; Lezgîn, 2013, 30.).

Wek:

Cewab----> Cewav

Xirab----> Xiraw

Kebok----> Kevok----> Kewok

Xebitîn----> Xewitîn

Di dawîya bêjeyê de rêzikeke din: (Malmîsanij, 2013, 20-21; Kurdo, 2013, 57; Muhammed, 148.)

Bi piranî /V/ ya Kurmançî di Soranî de /W/ ye. Ev dengên lêvkî(labial) in û gilowerbûn heye.

Bi piranî /V/ya Kurmançî di Kirmanckî û Farsî de /M/ ye. Di vir de jî dengê lêvkî (labial) bi dengê lêvkî(labial)-ezmandevkî (palatal) re cih diguherîne.

Kurmançî	Soranî	Kirmanckî	Farsî	English
GAV	GAW	GAM	GAM	
NAV	NAW	NAM (E)	NAM	NAME
EV	EW	EM-NO-NA	ÎN	
ÇAV	ÇAW	ÇIM	ÇEŞM	
ZAVA	ZAWA	ZAMA	DAMAD	
XAV	XAW	XAM	XAM	
KEVAN	KEWAN	KEMAN	KEMAN	
HEVÎR	HEWÎR	MÎR -	XEMÎR	
HINGIV	HINGIWÎN	HINGIMÎN	ENGEBÎN	HONEY
DAW	TENÛRE	ETEK	DAMAN	
DÛV		DIM	DOM	
ZIVISTAN	ZISTAN	ZIMISTAN	ZIMISTAN	
NÎV	NÎW	NÎM	NÎM	
ZÎV	ZÎW	SÎM	SÎM	SILVER
ŞÎV	ŞÎW	ŞAM	ŞAM	
DEV	DEM	FEK	DEHAN	
DAW			DAMEN	

Ev mînak jî ji me re nîşan didin ku Kurmançî û Soranî wek /V/ û /W/ li alîyekî, li alîyê din teva Farsî û Zazakî, metna Avestayî, Pehlewîkî jî di gelek mînakan wek /M/ mane (Sivrioğlu, 2015, 265).

Carinan di navberê de /V/ û /B/ dibe /M/:

Kurmançî	Soranî	Kirmanckî	Farsî
ZIMAN	ZIMAN	ZIWAN	ZEBAN
DÛV		DIM	DOM

/B/,/P/,/F/,/V/,/W/

Ev deng ji alîyê bilêvkinê ve nêzikê hev in. Ji van dengên /F/,/V/ diranlêvkî (labiodental), /B/,/P/ dulêvkî (bilabial) û /W/ lêvkî (labial) ye. Hinek tîpên vir bi tîpên beşa yekemîn re wek hev in. Ji ber ku hinek tîp di hinek bêjeyan de bi tîkîlîya tîpên li jor derketine holê, hinek jî bi vê komê re derketine holê û nêziktirê hev bûne.

Ev tîp di nav hev de pir cih diguherînin. Carinan /B/ û /P/ ku lêvkî ne û ji bo cih guherînê pir guncaw in. (Aslan, 2018, 51; Bedirxan û Lescot, 1994, 27), carinan /F/ û /P/, carinan jî ji ber dengê /B/yê, /V/ jî dikeve vê komê. /B/ û /P/ her du jî lêvkî ne, lê dengê /B/ sergirtî ye; dengê /P/ ne sergirtî ye ango vekirîtir e. /F/ û /V/ her du jî lêv û diranî ne. Bi alîkarîya lêva jêr derdikevin û dişêbin hev. Ji ber ku /V/ û

/W/ jî têkildar e, ew jî dikeve nav vê komê. Bi vî awayî ev 5 tîp di minakan de di zaravayên cuda de bi hev re derdikevin pêşîya me (Bedirxan û Lescot, 1994, 29-30; Aykoç, 1996, 43; Muhammed, 109). Di zimanên Hînd-Ewrûpî de mînakên cuda jî li ser guherîna /B/, /V/ hene (Gedikli, 2015, 209).

Kurmançî	Soranî	Kirmanckî	Farsî	English
BAV	BAW	PÎ	PÊDER	FATHER
BÊJE	WIŞE	VAJ	VAJE	
PEL	GELA	PEL	BERG	
(H)ESP	ESP	ESTOR	ESB	
HEFT	HEWT	HEWT	HEFT	SEVEN
SPÎ	SPÎ	SIPÊ	SEFÎD	
SIPEHÎ	CUWAN	RIND	ZÎBA	
SABÛN	SABON	SABÛN	SABÛN	SOAP
BALÎF	BALÎF	BALÎF	BELÊŞ	PILLOW
BELAV	VILA	BILAW	PERA	
PIR	PIRD	PIRD	POL	BRIDGE
FIRÎN	FIRÎN	FIRAYENE	PERÎDEN	FLYING
LÊV	LÊW	LEW	LEB	LIP
BO	BO	SEBA	BER (AY)	FOR
FÎRDEWS	FÎRDEWS	FÎRDEWS	FÎRDEWS	PARADISE

Di mînakên jor de Îngilîzî bi tîpên /F/ û /P/ derdikeve pêş.

Bêjeya “kovî”, bi Farsîya mavîn, wek “kof” e. Di vê mînakê de jî /V/, /F/ heye (Ferhengistanê Zebanê Farsî, 91). Di Kurmançî de jî di lêkerekê de eger dengê /F/ hebe, di dema niha de dibe /V/ (Bedirxan û Lescot, 1994, 28.).

Wek:

Axaftin----> Axiv

Hingaftin----> Hingiv

Ji bilî guherînên /B/ û /P/ ya di ziman û zaravayan de, di devokên gelek zimanan de jî pir tevlihev dibin. Bi taybet eger ev tîp di dawîya kîteyan de an bêjeyan de bin (Malmîsanij, 2013, 67):

Cewab -----> Cewap

Sewab -----> Sewap

Bab -----> Bap

Kabtan -----> Kaptan

/H/,/W/,/Y/

/W/,/Y/ tîpên niv dengdêr (semi vocal) in. Ev tîp, di rêzimanan de jî wek ku tê behskirin wek dengdêrên alîkar dikevin navbera bêjeyan. Bi vî awayî gotinê herikbar dikin. Ji van re tîpên girêdanê an kelijandinê jî tên gotin (Baran, 2012, 29; Tan, 2011, 43). Mînakên li jêr ne bêjeyên bi qertaf in û ne di peywira kelijandinê ne; lê bi heman pergala kelijandinê kîjan deng ji wan re hêsan be ew hatiye gotin. Yanî nêzikbûna van dengan bikaranînê derdixê holê. Wekî din tîpên /W/,/Y/ wek nêv dengdêr tên hesibandin. Yanî bilêvkirinê de alîyekî wan ê sivikdengdêrî heye (Aykoç, 1996, 44). Ji ber wê dikevin cihê hev:

Kurmancî	Soranî	Kirmanckî	Farsî
ZUHA	ZIWA	ZIWA	
TENÊ	TENYA	TENA	TENHA
KOVÎ	KÊWÎ	KOYÎ	KOHÎ

Bikaranîna van dengan di heman zaravayê de jî herêm herêm diguhere. Hinek dengê /H/ye giran dibînin û dengê /Y/ bikar tînin. Di Kurmancî de jî Kirmanckî de jî mînak gelek in (Gultekîn, 2010, 13).

Wek:

Ronayî ----> Ronahî

Valayî ----> Valahî

Duwem ----> Duyem

Di Soranî de jî wek tîpa kelijandinê dikare bi /W/ an /Y/ were. An jî di dawîya lêkera dema borî ev du tîp jî di devokan de tên bikar anîn. Di Farsî de jî girêdayî tîpa dawî bikaranîna dengê jî van wek tîpa kelijandinê derdikevin holê. Di hemûyan de nêzikîya van du dengan tê dîtin (Kurdo, 2013, 53; Aslanoğlu, 2018, 31; Muhammed, 223-224).

/J/,/C/,/Z/,/Ş/

Di van dengan de tê dîtin ku bi piranî Kurmancî wek Soranî ye û Kirmanckî û Farsî jî hemûyan cudatir in. Bi piranî Kurmancî û Soranî /J/ ye, Kirmanckî /C/ ye û Farsî jî /Z/ ye. Di Avesta û Pehlewîkî de jî wek Farsî di hin mînanan de dengê /Z/ye jî /J/ye zêdetir ber çavan dikeve. Pehlewîkî û Peştûkî jî di hin mînanan wek Farsî bi /Z/ zêde derdikevin pêş (Sivrioğlu, 2015, 246, 251, 274; Aykoç, 1996, 45-46; Muhammed, 85, 128-129; Lezgîn, 2013, 194).

Kurmancî	Soranî	Kirmanckî	Farsî	English
JIN	JIN	CENÎ	ZEN	
JÎYAN	JIYAN	CU	ZINDEGÎ	

JÎR	ZÎREK	JÎR	ZÎREK	
JÊR	JÊR	CÊR	ZÎR	
MEJÎ	MÊŞK	MEZ (G)	MEXZ	
ÊŞ	ÊŞ	DEJ	DERD	ACHE
TEJÎ	TAJÎ	TAJÎ	TAZÎ	
TÛJ	TÎJ	TUJ	TÎZ	
JENÎN		CENAYENE	ZEDEN	
ROJ	ROJ	ROC	RÛZ	
JOR	SER	COR	BÂLA	
JÎ		ZÎ	NÎZ	TOO
JI	JI		ZI	
ŞÛJIN	ŞÛJIN	GOÇÎN	SÛZEN	
DIRÊJ	DIRÊJ	DERG	DERAZ	TALL
PAKIJ	PAKIJ	PAK	PAKÎZE	
NIMÊJ	NEWAJ	NIMAC-J	NEMAZ	
AJNÎ	-	ESNAWÎ	ŞÎNA	SWIMM
PIJANDIN	PEWTENE	LÊNAN	POXTEN	
RIJANDIN	RIJANDIN	RIŞNAYENE	(PEZ) RÎXTEN (RÎZ)	
DIJWAR	DIJWAR	ZOR	DOŞWAR	HARD
ERZAN	HERZAN	ERJAN	ERZAN	

Dengê /J/ di Kirmanckî de carinan dibe /Ş/. Wek ku xuya dike di Farsî de jî di rehê dema niha de tîpa /Z/ derketiye holê ku ew jî ji tîpên vê beşê ne. Ji van mînanan meriv fehm dike ku Kurmançî zêde ji dengê /J/yê hez dike. Lê di ziman û zaravayên din de jî di şûna /J/yê de tîpa /Ş/yê pir heye. Di hin mînanan jî metnên Avestayî, Persî, Pehlewîkî, Farsî, Zazakî de tenê Kurmançî bi /J/yê hatiye gotin. Ên din /Ş/yê bikar hatine (Sivrioğlu, 2015, 258).

Kurmançî	Soranî	Kirmanckî	Farsî	English
DIJMIN	DIJMIN	DIŞMEN	DOŞMEN	
(BA)JAR	ŞAR	ŞARISTAN	ŞEHR	
RIJANDIN	RIJANDIN	RIŞNAYENE	RÎXTEN	
CEJN	CEJN	ROŞEN	(RÎZ) CEŞN	
JIMAR	JIMÊR	HUMARE	ŞOMARE	NUMBER

/S/,/Ş/,/H/

/S/ û /Ş/ dengên diranî(alveolar) û paşzimanî(post-alveolar) ne. Di van dengên de bi piranî tîpa /H/ di Kirmanckî û Farsî de û carinan jî di Soranî de dibe /Ş/ (Bedirxan û Lescot, 1994, 39).

Kurmançî	Soranî	Kirmanckî	Farsî	English
DEH	DEH	DES	DEH	TEN
BIHAR	BEHAR	WISAR	BEHAR	
GUH	GWÊ	GOŞ	GÛŞ	
ROHNÎ	ROŞNAYÎ	ROŞN	RÛŞEN	
RIH	(E)RÎŞ	RÎŞ	RÎŞ	
JIMAR	JIMÊR	HUMARE	ŞOMARE	NUMBER
MASÎ	MASÎ	MASE	MAHÎ	
HESIN	ASIN	ASIN	AHEN	IRON
RAST	RAST	RAŞT	RAST	
ŞOR	SÛR	SOLIN	ŞÛR	SALTY
ŞEŞ	ŞEŞ	ŞEŞ	ŞEŞ	SIX
ŞUŞTIN	ŞUTENE	ŞORDIN	ŞOSTEN	
XWESTIN	XWASTIN	WAŞTENE	XWASTEN	WANT
ŞÛJIN	ŞÛJIN	GOÇÎN	SÛZEN	
SOL	KEWŞ	SOL	KEFŞ	SHOE
ŞEKIR	ŞEKIR	ŞEKER	ŞEKER	SUGAR (ş)
SÎ	SÎ	SÎYE	SAYE	SHADE

Tê dîtîn ku Kurmançî û paşê jî Soranî ji gelek ziman û zaravayên Hint Ewrûpî dûr cudatir in. Di hin bêjeyên wek guh, rohnî û rih de ku li jor jî hatine dayîn, meriv xencî van li Avesteyî û Persî û Sanskrîtî jî binêre tîpa /Ş/ heye, lê di Kurmançî de wek /H/ maye (Sivrioğlu, 2015, 260). Di bêjeya “şekir” de tiştê balkêş ew e ku di Îngilîzî de /S/ hatiye nivîsandin lê wek /Ş/ tê xwendin. Ev jî îhtîmala guherîna /S/,/Ş/ nîşan dide.

Di bêjeya “şeş”ê de /Ş/ya Kurdî di Îngilîzî de bûye /S/. Ji ber ku du heb /Ş/ hene di Îngilîzî de tîpa /X/ê, /S/ya duyem temam kiriye.

/X/,/H/,/W/

Di van dangan de bi piranî /H/,/W/ ya Kurmançî, Soranî û Kirmanckî, di Farsî de dibe /X/. Bi piranî ev tîp di serê bêjeyan de tên:

Kurmançî	Soranî	Kirmanckî	Farsî
HIŞK	WIŞK	WIŞK	XOŞK
HÛR	WIRDE	WIRDI	XORD
HEVÎR	HEWÎR	MÎR -	XEMÎR
HÊNIK	FÊNIK	HONIK	XONEK
GUND	GUND	DEW	DÎH
XEWN	XEWN	HEWN	XWAB

/K/,/H/,/X/

/K/ dengê ezmandevkî (velar) ku bi zimên û ezmanê dêv dikeve. Di vê rêzîkê de di navbera zimanan de pergaleke têkûztir heye. Di gelek mînanan de Kurmançî û Soranî wek hev bi dengê /K/, Kirmanckî bi dengê /H/, Farsî jî bi dengê /X/ tê:

Kurmançî	Soranî	Kirmanckî	Farsî
KER	KER	HER	XER
KENÎN	KENÎN	HUYAYENE	XENDÎDEN
KIRÎN	KIRRÎN	HERÎNAYENE	XERÎDEN
KANÎ	KANÎ	HÊNÎ	-

/L/,/R/

Di navbera van du dengên de gelek têkilî hene û mînak pir in. Bi piranî ev deng di dawîya bêjeyan de tê û diguhere. Carinan di navberan de di dawîya kêteyan de û di serê bêjeyan de tê:

Kurmançî	Soranî	Kirmanckî	Farsî	English
SAL	SAL	SERRE	SAL	YEAR S-Y
SELWÎ	SELWÎ		SERW	
PEL	PEL	GELA	BERG	
ÇIRA	ÇIRA	ÇILA	ÇERAX	
FIRÎN	FIRÎN	FIRAYENE	PERÎDEN	FLYING
DILOP	DILOP	ÇILKE	ÇÎKE	DROP
ŞOR	SÛR	SOLIN	ŞÛR	SALTY
PIR	PIRD	PIRD	POL	BRIDGE
GIR	GIRD	GIL	TEPE	HILL
RÛVÎ	RÊWÎ	LÛWÎ	RÛBAH	
QIJK		QIRAWILE		CROW

Di zaravayan de carinan di devokan de jî guherîna van du dengên dibe (Bedirxan û Lescot, 1994, 34).

Wek:

Kelmêş----> Kermêş

Şalûl----> Şalûr

Alîguşk----> Argûşk

Alîkarî ----> Harîkarî

Ji bilî aliyê dîrokî yê vê guherînê aliyekî din ê vê tîpê heye ku ew jî bîyolojîk û tîbbî ye. Wek ku tê zanîn zarok dema ku hîn biçûk in û dest bi axaftina herikbar nekirine tîpa /R/yê nikarin bilêv kin û bipiranî wek /L/ derdixin. Ji bo hinek kesan ev pîrsgirêk dema ku mezin dibe jî didome û qet nikare dengê /R/yê bêje.

Mînak:

Germ ----> Gelm

Were ----> Wele

/M/,/N/

Ev du tîp di Kurdî de wek nazal tèn qebûlkin. Yanî dengê wan bi alîkarîya poz tê. Bi vî awayî dişibin hev û tevlihev dibin. Bi taybet dema ku ev du tîp berîya dengê /B/yê tèn xwe bi alîyê /M/yê ve diqşînin. Ji ber ku dengê /M/yê jî wek /B/ bi lêvan derdikeve (Rahimpour û Dovaise, 2011, 75; Coşkun, 2007, 358-359; Muhammed, 59). Lê tîpa /N/yê bêlêv e. Ji ber wê ev tîp jî pir nêzika hev in. Ji ber wê him di zimanan de him jî di nav devokên zaravayekê bi xwe de gelek tèn guhertin. Bi pîranî ev tîp di dawîya kîteya yekemîn de ne:

Kurmancî	Soranî	Kirmanckî	Farsî	English
PEMBÛ	PEMEYÎ	PEME	PENBE	PINK
ŞEMÎ	ŞEME	ŞEME	ŞENBE	
NEKE	MEKE	MEKE	NEKON	

Li jor mînakeke fermanî ya neyînî heye. Di Kurmancî û Farsî de ji bo fermana neyînî him dengê /M/ him jî /N/ dikare were serê lêkerê. Tê gotin ku berê ji bo fermana neyînî /M/ bûye, lê bi derbasbûna demê niha bûye /N/. Di Kurmancî de jî li hin herêman tenê /N/ dibêjin, li hinek herêman jî ji bo kesên duyem /M/, ji bo kesên din /N/ tê serê lêkerê. Wek: tu meke, ew neke (Bedirxan û Lescot, 1994, 158; Lezgîn, 2013, 149). Ev tevlihevî nêzikîya van dangan nîşan dide.

Di devoka zaravayan de pir tê dîtîn (Malmîsanij, 2013, 110; Kırkan, 2019, 166). Têkilîya van dangan ne tenê di zimanên Hînd-Ewrûpî de ye jî. Di zimanên din de jî mînak gelek in (Coşkun, 2007, 358).

Wek:

Cambaz ----> Canbaz

Kamca -----> Kanca

Nêrdewan -----> Mêrdewan

Zenbîl -----> Zembîl

Zambak -----> Zambak

Çember -----> Çenber

Amber -----> Anber

/S/,/Z/

Ev du tîp pêşzimanî ne. Bi alîkarîya ziman û diranan bi hev re ji nêv diranan derdikevin û di bilêvkirinê de pir nêzika hev in (Rahimpour, Dovaise, 2011, 75; Kurdo, 2013, 47). Di mînakan de di cihên cuda de tê dîtîn ku ev du tîp cihên xwe diguherînin.

Di vê rêzikê de bi piranî /Z/ya Kurmançî bi /S/ û /Ş/ ya Farsî cih diguherîne. Carinan jî berevajî dibe. Bi biranî ev guherîn di serê bêjeyan de ye. Di zimanên din de jî mînakê vê guherînê hene (Bedirxan û Lescot, 1994, 33; Gülsevin, 34).

Kurmançî	Soranî	Kirmanckî	Farsî	English
GÊLAZ	GÊLAZ	GILYAZÊ	GÎLAS -Z-S	
EZMAN	ASÎMAN	ASMÊN	ASÎMAN	
SIPEHÎ	SIPEHÎ		ZÎBA	
SIMBÊL	SIMÊL	ZIMBÊLÎ	SEBÎL	
ZÎV	ZÎW	SÎM	SÎM	SILVER
ZIK	SIK	-	ŞÎKEM	
MASE	MÊZ	MASA	MÎZ	

Di mînakên jor de meriv dibîne ku Kurmançî û Soranî nêza dengê /S/yê ne. Lê Farsî û Zazakî nêza /Z/yê ne. Di zaravayê de jî ev guherîn heye. Di hin lêkeran de dengê /S/ ya di raderê de, dema niha de dibe /Z/:

Lîstin----> Lîz

Bihîstin----> Bihîz

Carinan jî ji ber nêzîkbûna dengan mirov, wan tevlihev dikin û di şûna hev de dibêjin:

Derbas----> Derbaz

Destgeh----> Dezgeh

Destgirtî----> Dezgirtî

/D/,/T/

Ev deng, ji aliyê bilêvkirinê ve diranî(alveolar) ne. Ev du deng, diranî ne û bilêvkirinê de pir nêza hev in. Ji ber wê di dabeşkirinê de bi hev re tên (Bedirxan û Lescot, 1994, 27). Ev du tîp ewqas nêza hev in ku meriv dema bêjeyeke ku bi dengê /T/yê dest pê dike bi lez dubare dike û dibêje ew dengê serî wek /D/ derdikeve. Di reşwên gelek cuda de jî têkilîya van du herfan derdikeve holê. Di vê rêzikê de Îngilîzî jî derdikeve holê û /D/ dibe /T/ an jî /T/ dibe /D/.

Kurmançî	Soranî	Kirmanckî	Farsî	English
TARÎ	TARÎ	TARÎ	TARÎK	DARK
SPARTE	SPARDE	-	SOPORDE	
DAR	DAR	DARE	DIREXT	TREE
DIRAN	DIDAN	DIDAN	DENDAN	DENT
DU	DU	DI	DO	TWO
AGIR	AGIR	ADIR	ATEŞ	
DÎTIR	DÎ		DÎGER	OTHER

Di mînakên jor de tişteki balkêş ber çavan dikeve ku Kurdî û Farsî wek hev, lê Îngilîzî li dijî wan hatiye. Di mînaka “dar” û “du” de tenê Îngilîzî wek /T/ xuya dike, ên din wek /D/ ne. Wekî din di Sanskrîtî de bêjeya “dar” a Kurmancî wek “taru” derbas dibe. Di Pehlewîkî û Peştûkî de jî bi /D/ yê dest pê dike (Sivrioğlu, 2015, 112). Di mînaka “tarî” de bervajî vê, dîsa Îngilîzî cuda maye û wek /D/ hatiye. Ev dibe ku têkildarê dûrketina Îngilîzî be. Bêjeya “bav” ê ku di Îngilîzî de “dad” e, di Sanskrîtî de wek “tata” ye. Bêjeya “roj” ê bi Îngilîzî “day” e, bi Almanî “tag” e. di vê de jî /D/ û /T/ derdikeve holê (Donald, 1867, 109, 112). Yanî ev guherîn di zimanên cuda yên Hînd-Ewrûpî de jî dîyar e.

Lê wek ku me got ev du herf di gelek zimanan da têkildar in. Di zimanê tirkî de jî ev guherîn dibe (Hunutlu, 2007, 168). Di Îngilîzî de gelek nav hene ku bi /T/ yê tîn nivîsandin lê wek /D/ tîn xwendin. Mînak: “the” tî nivîsandin lê wek “di” tî xwendin. Bêjeya “letter” wek “ledir”; “water” wek “wadir”, “mother” wek “madir” tî xwendin.

Di Farsîya navîn de bêjeya “bav”, wek “pit” e. Di Farsîya îroyîn de “peder” e. Di van de wek ku tê xuyanî di “pit” û “peder” de tîpên guherîne /T/ û /P/ ye (Ferhengistanê Zebanê Farsî, 85).

Di zaravayên Kurdî de jî ev cih guhertin xuya dike. Wek ku tê zanîn di Kurmancî de daçeka “di...de” dema bi bêjeyekê ve bi cînavkê tî gotin, kurt dibe û dibe “tê de”.

Wek:

“di wê de” ----> “tê de”.

Wekî din qertafa dema niha a Kurmancî “di” di pêşîya lêkeran de dîsa kin dibe û dibe /T/ (Bedirxan û Lescot, 1994, 32).

Wek:

Diînim----> Tînim

Dihêm----> Têm

Di gelek lêkeran de ku qertafa dema niha bê xirabbûn wek /D/ tî xwendin jî li hinek herêman wek /T/ tî bilêvkin.

Wek:

Diherim----> Derim----> Terim

Ji ber ku bilêvkirina van her du dangan nêzika hev e, gelek netew van diguherînin. Wek mînak di zimanê Tirkî de herfa /T/ ya dawîya bêjeyan di gelek rewşan da dibe /T/. Wek bêjeya “kağıt”, dema ku qertafa “ın” tî dawîyê, dibe “kağıdın”.

/T/,/D/,/Z/

Tîpa /Z/ jî wek ên din diranî (alveolar) ne. Ev du tîp ji derve zêde têkildar

xuya nakin. Lê di gelek mînakên de em dibînin ku cihê hev digirin. Sedemên ên sereke du xal in:

Dengê /D/ ya ku ji “Dad” a erebî hatiye di nav Farsî de wek /Z/ tê xwendin. Ji ber ku bilêvkirina vê tîpê ji /Z/ya din a zirav cudatir e. hinek zêde nêza /Z/yê dikin, hinek wek /D/ dixwînin, hinek jî bi dengê di navbera wan de dixwînin. Farisan jî wek /Z/ya zirav kirine yek. Ji ber vê bêjeyên wek “ramadan”, “diya”, “darûrî” ku bi dengê “Dad”ê dest pê dikin wek “ramazan”, “zarûrî”, “zîya” dixwînin. Ev bêjeyên navdar bi wî şeklî derbasa Kurdî jî bûne. Ji ber di hin zimanan da an zaravayan bêje bi /D/yê hatine gotin, di hinekan de jî bi /Z/yê hatine gotin (Aslanoğlu, 2018, 19; Yıldırım, 2014, 4-5; Aykoç, 1996, 19; Muhammed, 103).

Wek:

Erd ----> Arz

Hadir ----> Hazir

Di zimanên kev ên Îranî de, /T/ û /D/ di nav xwe de nêza hev in, /T/ û /Z/, /D/ û /Z/ jî di nav xwe de pir cihê hev digirin. Kûrdî û Farsî di van guherînan de li ber çavan in (Muhammed, 31). Mînak: bêjeya agir, di Zazakî de adir, Avestayê û Farsî û Pehlewîkî de Atar, Ateş, Ateşx e. /Û/ ji ber têkilîya bi dengê /Z/yê re bûye Azer (Sivrioğlu, 2015, 129). Dîsa Azer’a Farsî ku tê wateya yezdanê êgir jî wek “adur” derbas dibe (MacKenzie, 1373, 176).

Kurmançî	Soranî	Kirmanckî	Farsî
AGIR	AGIR	ADIR	ATEŞ
ZANA	ZANA	ZANA	DANA
ZAVA	ZAWA	ZAMA	DAMAD
DIL	DIL	ZERRE	DIL

/Ç/,/T/

Ev du tîp her çiqas wek hev nayên bilêvkirinê jî di hinek bêjeyan de dikevin cihê hev:

Kurmançî	Soranî	Kirmanckî	Farsî	English
TUNE	NÎYE	ÇINO	NÎST	NO
KÛÇIK	SEG	KUTIK	SEG	DOG
ÇAY	ÇAY	ÇAY	ÇAY	TEA

Di devokan de zêdetir ev tîp cihê hev digirin. Di hinek zaravayan de “çi” wek “tu”, “paç” wek “pot” tê gotin.

/D/,/B/,/V/

Di van dangan de Kirmanckî bi dengê /B/ jî ên din cudatir derdixeve pêş. Îngilîzî jî wek ên din bi dengê /D/ maye.

Kurmançî	Soranî	Kirmanckî	Farsî	English
DER	DERGA	BER	DER	DOOR
DERENG	DIRENG	BEREY	DÎR	DELAY
DIN	DÎ	BÎN	DÎGER	OTHER
DÎTIR	ÎTIR	PÎ	PÊDER	DAD
BAV	BAW	VENG	BANG	
DENG	DENG			
BANG				

Ji bo guherîna van dengan hinek bêjeyên cuda jî wek mînak dikarin werin dayîn. Wek mînak: tê gotin ku bêjeya “Erebe” ku niha di gelek zimanên wek Erebi, Kurdî û Tirkî bi kar tê, ji bêjeya “Erradde” hatiye û di pêvajoyeke dirêj ra derbas bûye (Sadiqî, 1395, 49).

/Ç/,/S/,/Ş/

Di vê guherînê de Kurmançî bi /Ç/ yê ber çavan dikeve. Di ziman û zaravayên din de carinan /Ç/ carinan /S/ derdikeve.

Kurmançî	Soranî	Kirmanckî	Farsî	English
ÇI	ÇI	SE	ÇI	
BIRÇÎ	BIRSÎ	VEYŞAN	GOROSNE	
HIRÇ	WIRÇ	VÊSAN	XERS	
XWESTIN	XWASTIN	WAŞTENE	XWASTEN	WANT

Ev rêzik bi taybet li ser têtîlîya /Ç/,/S/ ye. Lê ji ber ku hin herêmên Kirmanckî di şûna /S/ yê /Ş/ dibêjin, dengê /Ş/ jî dikeve vê rêzîkê.

/H/,/N/

Dî vê rêzîkê guherîn li ber çavan e, lê zêde bêje tunene:

Kurmançî	Soranî	Kirmanckî	Farsî	English
MEH	MANG	MENGE	MAH	MOON

/G/,/K/,/V/,/W/

Ev her du tîp jî wek /D/,/T/ yê bilêvkirina wan gelek nêzika hev e. Her du tîp bi awayê sergirtî tîp gotin. Dengê /G/ jî jorê dêv an jî asûmana nerm derdikeve. Dengê /K/ jî paş jorê dêv jî asûmana hişk derdikeve. Ji bilî hişk û nermbûnê, ji cihê nêza hev derdikevin û dişêbin hev (Aykoç, 1996, 43). Ji ber wê di gelek zimanan da /G/,/K/ bi hev re tîp guhertin. Di gelek mînakan de jî dengê /G/ dibe /V/; Carinan di Îngilîzî de jî dibe /W/ (Muhammed, 113; Huntlu, 2007, 169; Xanlerî, 1347, 92).

Kurmançî	Soranî	Kirmanckî	Farsî	English
HÊK	HÊLKE	HAK		EGG
KAR	KAR	GURE	KAR GAV'Ê	WORK
MAN (GE)	MANGA	MAN (GE)	MADE	COW (k)
ŞEKIR	ŞEKIR	ŞEKER	ŞEKER	SUGAR (ş)
GUL	GUL	VILE	GUL	
GUR	GURG	VERG	GORG	WOLF
GOTIN	GUTIN	VATENE	GOFTEN	
GERM	GERM	GERM	GERM	WARM
KOŞE	GOŞE	GOŞE	GÛŞE	CORNER

Di mînaka jor a sêyem de bingeha bêjey “ga”, “ge”, “gav”, “kow” e. Lê ji bo ku mêfiya wî heywanî nîşan bidin di Farsî de di wateya “mê” de “made” gotine, di Kurdî de “man” gotine. Wek ku bêjin “gayê mê”. Di Îngilîzî de wek ku tê zanîn dengê /C/ wek /K/ jî tê xwendin. Li jor jî bi vî şeklî têkilîya /G/-/K/ xuya dike. Dîsa di serê bêjeyê de di çend mînakên de Zazakî û Îngilîzî wek hev bi dengê /V/ û /W/yê dişibin hev. Lê di ên din de wek /G/ maye. Di Avestayî de bêjeya “gur” wek “vehr-ka”, di lehçeya Kaşanî de “varg”, di Mazenderanî de “vorg” e (Xanlerî, 1347, 92).

Di Kurdî de gelek kes hin bêjeyên ku di dawiyê de g an jî k hebe bi dengê din re cih diguherînin. Bêjeya “eger” wek “eke”, “hek”, “heke” dibêjin. Xuya ye ku ev her du jî heman bêje ne, lê bi şeklên cuda rûniştiye (Farqînî, 2000, 373). Çend mînakên din:

Pûng----> Pûnk

Çong----> Çok

Mang----> Mak

Ceng----> Cenk (Bedirxan û Lescot, 1994, 37; Aykoç, 1996, 49)

Di hin zimanên cuda de ev guherîna têkildarê Kurdî hin xuya dike. Di zimanê Latînî, Yunanî û Rûsî de mînakekê em karin bidin. Bêjeya “seg” ku tê wateya “kuçik” wiha ye:

Rûsî----> Suki

Latînî----> Sagarius

Yunanî----> Skilos, skuli

Li jor jî têkilîya /G/ û /K/ eşekere xuya dike. Di Îngilîzî de wek “Dog” e. Dengê yekem guherî be jî dawî dişibin hev (Gedikli, 2015, 219)

2. GUHERÎNA DENG DÊRAN

Herfên dengdêr bê alîkarîya herfeke din derdikevin. Bixwe wek dengên alîkar jî tînen hesibandin ku tîpên dengdar bi alîkarîya wan tînen bilêvkin. Wek herekeyên Erebi jî dikarin werin fikirîn. Ev tîp jî 8 heb in (Bedirxan, 1994, 16).

Di vir de bi piranî em ê li ser bêjeyên ku dengdêrên wan ji hev cuda ne bisekinin. Di vê beşê de mînak gelek in. Em ê çendekên sereke bidin. Ev sivikbûn an guherîn carinan di zaravayên zimanekî bi bixwe de jî çêdibe.

/A/,/E/,/Ê/,/I/,/Î/

Di guherîna dengan bi piranî ev tîp cihên xwe diguherînin. Helbet guherîna /A/>/E/, /A/>/Î/ an dengên din di nav xwe de cuda cuda ye. Lê ji bo ku nêzika hev in û bi hev re werin dîtîn em di tabloyekê de didin û dikin beşek. Di mînakên jêr de wek ku cûya dike bi piranî tîpa /A/, bi tîpên din re diguhere. Herî zêde jî a dibe e. Ji mînakan tê fehmkirin ku Kirmanckî de meyla /A/yê zêdetir e:

Kurmancî	Soranî	Kirmanckî	Farsî	English
GEH	GAH	GE	GAH	
ET (Xweha mezin)	ET	AT		
CIH	CÊ	CA	CA	
DAR	DAR	DARE	DIREXT	TREE
SAR	SERMA	SERD	SERD	COLD
SAL	SAL	SERRE	SAL	YEAR
HÊK	HÊLKE	HAK	-	EGG
LÊ	LÊ	LA	(VE)LÎ	
KÊR	KARID	KARD	KARD	
PÊ	PÊ	PA	PA	
ŞÎV	ŞîW	ŞAMÎ	ŞAM	
PÊNC	PÊNC	PANC	PENC	
SÎ		SÎYE	SAYE	SHADE

Dengê /Ê/ û /Î/, pir nêzika hev in. Ji ber wê pir cihê hev digirin. Di Kurdî de di devoka gel de ev guherîn zêde ye. Dengê /Ê/ eger di dawîya bêjeyekê de be û dema ku qertafekê bigire, bi piranî dengê /Ê/ dibe /Î/.

Wek:

Rê ----> Rî (ya min)

Dê----> Dî (ya min)

Pê----> Pî (yê min)

/A/,/E/,/I/,/U/,/Û/,/O/

Di van mînakên ku hinekî ji hev cuda ne de tê dîtîn ku Farsî zêdetir ji dengê /O/ û /Û/yê hez dike. Lê bi giştî meriv dikare bêje ku di piranîya van ziman û zaravayan de /E/,/I/,/O/ di nav hev de cihê xwe carinan diguherînin:

Kurmançî	Soranî	Kirmanckî	Farsî	English
GURZ		GIRZE		
KURM	KIRM	KERM	KÎRM	
PIRS	PIRSYAR	PERS	PORS	
TIRS	TIRS	TERS	TERS	FEAR
SOR	SÛR	SÛR	SORX	
NU	NWÊ	NEWE	NOW	NEW
NEH	NO	NEW	NOH	NINE
DEW	DO	DO	DÛX	DÛX
ŞOR	SÛR	SOLIN	ŞÛR	SALTY
GORE	GOREWÎ	GEWRE	CÛRAB	
ROJ	ROJ	ROC	RÛZ	
MORÎ	MÊROLE	MORCELE	MÛR	
XWARIN	XWARDIN	WERDENE	XORDEN POXTEN	
PIJANDIN		PEWTENE	-PEZ	

Di devokên Zazakî de û Farsî de dengê /A/yê dibe /O/, /Û/. Di Zazakî/Kirmanckî de bi taybet hin herêm tîpên /A/yê dikin /O/. Di Farsî de ev guhertin, bûye rêzikeke axaftina zimanê devkî (Aslanoglu, 2018, 313; Lezgîn, 2013, 14; Malmîsanij, 2013, 70-73).

Ji Zazakî:

Şina ----> Şona

Zanena ----> Zona

Ji Farsî:

Dânem ----> Dûnem

Xanden ----> Xûnden

3. KETINA DENGAN

Carinan hinek bêje bi dem re her ku ji aliyê gelan ve tên hêskirin û sivik-kirin, hinek tîp tên kêmkirin. Ev dibe ku ji bi zorê gotina hinek dengên be. Bi vî awayî her herêm an millet di kîjan dengê de zehmetiyê dikşîne wê tîpê an wî dengê radike.

Ûn ku me gotine tîp ketiye, dibe ku di rastîya xwe de di zimanên din de zêdebûna dengên e. Lê me li piraniya wekhevîyan gotiye ku ev ketina dengên e.

/X/

Di hin zimanan de hinek deng hene ku di hinek bêjeyan de bi hev re têt û bi hev re dengêkî taybet derdixin. Ev pevdeng in. Eger ev du deng, dengdêr bin jê re pevdengdêr/dîftong(diphthong) têt gotin, eger du dengdar bin pevdengdar(gemînate konsonant) têt gotin. Lê di gelek pirtûkên rêzimanî yên Kurdî de hatina /X/ û /W/ bi hev re wek dîftong hatiye pênasikirin. Piştî /X/yê eger dengdara /W/yê bê bikaranîn (XW), ev rêzik derdileve holê (Biçûk, 1977, 23; Tan, 2011, 37; Adak û ên din, 2016, 18). Di Kurmancî, Soranî û Farsî de ev taybetî xuya dike.. /X/ ya ku têt berîya /W/yê têt di Kirmanckî de bi piranî ji holê radibe û bêje bi /W/yê destpê dike. Di vê rêzikê de Kirmanckî ji ên din cudatir dimîne:

Kurmancî	Soranî	Kirmanckî	Farsî
XWÎŞK	XWÎŞK	WIŞK	XWAHER
XWAR	XWAR	WAR	KEC
XWASTIN	XWASTIN	WAŞTIŞ	XWASTEN
XWEDÎ	XUWEDÎ	WAYIR	DARENDE
XWEH	XUWAK, XUWA	WAYE	XWAHER
XWENDIN	XUWÊNDIN	WENDENE	XWANDEN
XWARIN	XWARDIN	WERDENE	XORDEN
XWELÎ	XOLE	WELE	XAKESTER
XEWN	XEWN	HEWŅ	XWAB
XWURÎN		HURÎYENE WURÎYAYENE	XARÎDEN

/D/

Berîya dengê /D/ eger /R/ hebe ne herdem lê bi piranî di Kurmancî de dikeve. Di rader an masdara hemû lêkeran de ji bilî Kurmancî di Kirmanckî, Soranî û Farsî de piştî /R/, dengê /D/ têt. Dîsa di gelek bêjeyan de di dawîya bêjeyê de di Farsî de /D/ heye, lê di ên din de ketiye. Mînakên vê jî gelek in (Malmîsanij, 2013, 141; Muhammed, 99).

Kurmancî	Soranî	Kirmanckî	Farsî	English
KÊR	KARID	KARD	KARD	
KIRIN	KIRDIN	KERDENE	KERDEN	
GIR	GEWRE	GIRD		
SAR	SERMA	SERD	SERD	COLD
PIR	PIRD	PIRD	POL	BRIDGE
NÊZ	NÊZIK	NÊZDÎ	NEZDÎK	NEAR
MIROV	MIROV	MERDIM	MERDOM	HUMAN
DIZ	DIZ	DIZD	DOZD	
SED	SED	SE	SED	
ZER	ZERD	ZERD	ZERD	
BEN	BEN	BEND	BEND	

XWE	XWÊ	XO	XOD	
BA	BA	VA	BAD	WIND
BÛ	BÛ	BÎ	BÛD	
ZA	ZA	ZA	ZAD	

/H/

Dengê /H/ li jêr di nav tîpên ku zêdedibin de jî heye. Lê ew mînak ji van cuda-tir in. Ketina dengê /H/yê bi piranî di serî û navberan de ye. Carinan jî di dawîyê de ye. Dengê /H/ya serî dikare wek zêdebûn jî were fikirîn. Ji ber wê me di beşa zêdebûnê de jî behsa wê kiriye. Ji ber ku dibe ku di hinekan de a rast ketin e, di hinekan de jî zêdebûn e. Lê bi qasî ku xuya dibe mirovan ji bo ku ew hêsantir bipeyivin, tîpên wek /H/, /W/, /Y/ ji serî û navberê xistine:

Kurmançî	Soranî	Kirmanckî	Farsî	English
RÊHTIN / RIJANDIN	RIJANDIN	RIŞNAYENE	RÎXTEN	
HÊLIN	HÊLANE	HALEN	LANE	
HEYE	HEYE	EST	HEST	EXIST
NEH	NO	NEW	NOH	NINE
HAVÎN	HAWÎN	AMNAN		

Di mînakên jor de di Kirmanckî û Îngilîz de kêmbûna dengê /H/ li ber çavan dikeve. Di Kurmançî û Soranî de jî bikaranîna /H/ wek hevbeşiyekê dîyar e.

Ev jî bi piranî di devokan de pê tê. Mînakên li jêr ji Kurmançî ne. Mînakên ji serî, ji mayîn û dawîyê hatine dayîn (Baran, 2012, 30; Tan, 2011, 41; Aslan, 2018, 53-54; Muhammed, 125):

Hişk ----> Işk

Hûr ----> Ûr

Heşîn ----> Şîn

Rêhtin ----> Rêtin

Rehvan ----> Revan

Bihurîn ----> Borîn

Duht ----> Dut/Dot

Bihost ----> Bost

Fehm ----> Fêm

Sibeh ----> Sibê

Sih ----> Sî

Cih ----> Cî

4. ZÊDEBÛNA DENGAN

Wek me di kêmbûna denga de behs kir, tiştê ku em li vir dibêjin “zêdebûn” e, dibe ku rastîya xwe de “kêmbûn” e. Lê bi qasî ku em li minakan dinêrin em rêzikekê li ser giraniya nêrîna xwe datînin. A girîng ew e ku bi rêzikeke çawa bêje ji hev cuda xuya dikin.

/G/,/K/

Her du deng ezmandevkî (velar) ne ku bi zimên û ezmanê dêv dikevin. Bilêvkirina wan pir nêzika hev in (Gündoğdu, 67; Tan, 19). Di dawîya bêjeyan de pir caran dengê /G/ an /K/ ji zimanên din zêdetir tê:

Kurmancî	Soranî	Kirmanckî	Farsî	English
PEL	GELA	PEL	BERG	
MAK	MA	MAYE	MADER	MOTHER
MIRIN	MIRDIN	MERG	MERG	

/H/

Ev tîp bi piranî di Kurmancî de di serê bêjeyê de wek tîpeke zêde tê bikar anîn. Di ên din de bi piranî tuneye (Malmîsanij, 2013, 144-145). Di vê rêzikê de jî cudabûna Kurmancî eşkere derdikeve holê. Mînakên vê jî gelek in:

Kurmancî	Soranî	Kirmanckî	Farsî	English
HEJMAR	JIMAR	HOMARE	ŞOMARE	
HESIN	ASIN	ASIN	AHEN	IRON R-S
HAVÎN	HAWÎN	AMNAN		
HEVÎR	HEVÎR	MÎR	XEMÎR	
HINDIK		ŞENIK	ENDEK	
HESP	ESP	ESTOR	ESB	
HÊSAN	ASAN	ASAN	ASAN	EASY
EWR	HEWR	HEWR	EBR	
HÊK	HÊLKE	HAK		EGG
ERZAN	HERZAN	ERJAN	ERZAN	
ÇAR	ÇIWAR	ÇAR	ÇEHAR	FOUR
HESTÎ	ÊSK	ESTE	OSTOXAN	

Di heman demê de di nav zaravayê de jî dikare ev tişt were kirin. Wek mînakên li jêr di Kurmancî de tîpek lê hatiye zêdekirin. Lê hinek nivîskar vê zêdebûnê wek ketin nîşan didin (Tan, 2011, 44):

Êdî ----> Hêdî
Erê ----> Herê

Eger ----> Heger
Alîkarî ----> Harîkarî

5. ENCAM

Ziman jî wek mirovan zindî ye û her roj xwe nû dike, mezin dibe, fireh dibe, ciwan dibe, kal dibe û ger neyê xebitandin û bikaranîn di dawîyê de dimire jî. Di vê xebata zimanî de tiştê ku ber çavê meriv dikeve ew e ku ziman bi dem re gelek ji hev dûr dikevin. Di gelek mînakên de meriv dibîne ku bi taybet tîpên ku bilêvkirinê de nêzika hev in, zêdetir cihên xwe diguherînin û tevlihev dibin. Yanî deng, girêdayê lêvkî, diranî, lêvkî-diranî an bêvilbûna xwe an herwekî din, bi tîpên ji heman jêderê re nêzika hev in û diguherin.

Serê bêjeyan zêdetir wek hev in û pir dişêbin hev. Tenê dibe ku di hin tîpên ku pir nêzîk hev in û zêde diguherin, dikarin di serî de jî biguherin, wek "B"- "V". Navbera bêjeyan jî zêde ji hev ne cuda ne. Tenê di hinek dengên de eger di ziman an zaravayekê de bikaranîn zêde be, ew dengê navberê jî hatiye guhertin. Wek: tamam, tewaw, tevav. Dawîya bêjeyan her dem bi awayakî hêsan gelek tîpên cuda digire. Sedema vê jî ew e ku mirov dema dipeyivin çî ji wan re hêsan be wisa lê zêde dikin. Di dawîya bêjeyan de anîna qertaf, paşgir û daçekan, bandora tewangê, kelijandina bêjeyên cuda bi dawîya bêjeyê ve, çêkirina bêjeyên hevedudanî û dariştî derdikevin holê û ji ber gelek sedemên wek van dawîya bêjeyê pir diguhere. Hinek bêje wek me got hevedudanî an dariştî ne. Lê ji be guherînan di nav hev de wenda bûne û meriv bir bêjeyêke din re têkilîyekê zû zû nabîne. Lê di rastîya xwe de dibe ku ji çend beşan pêk hatîye û hinek guherîn çêbûne.

Bi bandora gelek tiştan gelek tîp û deng wenda dibin an peyda dibin and şeklê xwe diguherînin. Lê dema meriv bi awayekî kûr binêre, dibîne ku bi rastî têkiliyêke mezin di nav vê malbatê de an zaravayan de heye û ger meriv van rêzikan zanibe, bi şeklekî hêsantir dikare zimanan hîn bibe û têkilîya wan bibîne.

6. ÇAVKANÎ

Adak, A., Aydın, T., Ergün Z., Mikail B., (2016). *Mamoste 1 Fêrkera Kurdî Asta Seretayî*. Mardin: Mardin Artuklu Üniversitesi Yayınları.

Aslan, Ş. (2018). *Lêkolînek Li Ser Rêzimanê Kurdî (Kurmançî)*, İzmir: Weşanên na.

Aslanoğlu, O. (2018), *Kendi Kendine Kolay Farsça*, İstanbul: Kent Işıkları Yayınevi.

Aslanoğlu, O., İslamoğlu, B., Gürür, Z., Acar, H., Aslanoğlu, E. (2011), *Ferhengê Pirzimanî*, İstanbul: Weşanxaneya Nûbiharê.

Aykoç, F. M. (1996), *Kurdîzan Rûberîna Zaravên Kurdî*, Berlin: Weşanên Enstîtûya Kurdî.

Badıllı, K. (1992), *Türkçe İzahlı Kürtçe Grameri*, İstanbul: Med Yayıncılık.

- Baran, B. (2012), *Rêzimana Kurmancî*, İstanbul: Belkî Yayınları.
- Bedirxan, C. A. (1994), *Bingehên Gramera Kurdmancî*, Weşanên Nûdem.
- Bedirxan, E. C. û Roger, L. (1997), *Kürtçe Dilbilgisi*, İstanbul: Weşanên Doz.
- Biçûk, S. (1977), *Rêzimanê Kurdî (Kurmancî)*, Berlin: Weşanên Enstîtûya Kurdî.
- Blağa, (1997), *İran Halkları El Kitabı*, İstanbul: Yeni Zamanlar Dağıtım.
- Coşkun, M. V. (2007), *Standart Türkçede Ses Olaylarının Sebep-Sonuç İlişkisi Çerçevesinde Yeniden Sınıflandırılması*, Dil Bilimi, Dil Bilgisi Ve Dil Eğitimi, 3 Cilt, 38. ICANAS Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi, 347-368.
- Donald, J. (1867), *Chamber's Etymological Dictionary of English Language*, London: W&R Chambers.
- Farqînî, Z. (2000), *Türkçe-Kürtçe Sözlük*, İstanbul: Weşanên Enstîtûya Kurdî ya Stenbolê.
- Ferhengistanê Zebanê Farsî*, Tahran.
- Gedikli, Y. (2015), *Dillerin Şifresi Dilleri Kökeni ve Türeyişi*, Cilt 1, İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Gültekin, S. (2010), *Ro ser zarawaya Kirmanckî Xebata Gramerî*, İstanbul: Enstîtûya Kurdî ya Stenbolê.
- Güdoğdu, S. (2016), *Remarks on Vowels and Consonants in Kurmanji*, Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 4, Sayı 1, 57-70.
- Gündüz, D. (2009), *Türkçe Açıklamalı Kürtçe Kirmancca/Zazaca Dil Dersleri*, İstanbul: Vate Yayınevi.
- Gürer, G. (2004), *Ağız Tartışmalarında Ses Özelliklerinin Sınıflandırılması Üzerine Düşünceler ve Uşak İli Ağızı Örneği*, İlmî Araştırmalar Dergisi, Sayı 18, 31-44.
- Güvenç, M. (2015), *Dilin Tarihi*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Hunutlu, İ. (2018), *Türkçede K- > G- VE T- > D- Tonlulaşması Üzerine Düşünceler*, Türkiye Araştırmaları Enstitüsü Müdürlüğü, 161-186.
- Kanar, M. (1999), *Çağdaş İran Edebiyatının Doğuşu ve Gelişmesi*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kırkan, A. (2019), *Zazacanın fonetik açıdan incelenmesi; Kuzey, güney ve merkez Zazacasının karşılaştırılması*, Nameya Doktorayê ya Çapnebûyî, Zanîngeha Dicleyê, Enstîtûya Zanistên Civakî, Beşa Ziman û Çanda Kurdî.
- Kurdo, Q. (2013), *Rêzimana Kurdî Kurmancî-Soranî*, Wer: Zülküf Ergün, İstanbul: Weşanên Nûbiharê.
- Lezgîn, (2013), *Ji bo Kurmancan bi Awayekî Muqayeseyî Gramera Kirdkî (Zazakî)*, Diyarbekir: Weşanên Roşna.
- MacKenzie, D. N. (1373), *Ferheng-i Kûçek-i Zebanê Pehlewî*, Wer: Mehşîd Mîr Fexrayî, Tahran: Pujuheşgâh-ı Ulûm-u İnsanî ve Mutalaat-ı Ferhengî.
- Malmîsanij, M. (2013), *Kürtçe'de Ses Değişimi*, İstanbul: Weşanên Vate.
- Muhammed, H. *Dengnasî di Kurdî de*, Çavkanîya Dijital, <https://zimannas.files.wordpress.com/2016/08/dengnasi1.pdf>, Dema gihîştine: 10.11.2019.

- Muhammed, H. *Rehnas Ferhenga Etimolojîya Kurdî*, Çavkanîya Dijital, <https://zimannas.files.wordpress.com/2016/11/rehnas.pdf>, Dema gihîştîne: 10.11.2019.
- Nourai, A. *An Etymological Dictionary of Persian*, English and other Indo-European Languages,-.
- Rahimpour, M. û Dovaise, M. S. (2011), *A Phonological Contrastive Analysis of Kurdish and English*, International Journal of English Linguistics, Vol. 1, No. 2; September, 73-82.
- Sadiqî, E. (1395), *Erabe, 'Erabe*, Îranşehrê Îmrûz, Sal 1, Jimar 3, Şehrîwer-Mîhr.
- Sağniç, F. H., (2014), *Dîroka Wêjeya Kurdî*, İstanbul: Weşanên Enstîtuya Kurdî ya Stenbolê.
- Sait Çakar, M., Fehim I., Mehmet M., Ronayî Ö., Esra S., Sami T., (2011), *Ortaöğretim Kürt Dili ve Edebiyatı Ders Kitabı*, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Sivrioğlu, T. (2015), *Avesta Dili ve Grameri ve Etimolojik Sözlüğü*, İstanbul: Avesta Yayınları.
- Sheyholislam, J. (2015), "The language varieties of the Kurds", The Kurds History - Religion - Language – Politics, Austria,
- Tan, S. (2011), *Rêzimana Kurmançî*, İstanbul: Weşanên Enstîtuya Kurdî ya Stenbolê.
- Xanlerî, P. N. (1347), *Zebanşînasî ve Zebanê Farsî*, Tahran: Întişaratê Bunyadê Ferhengê Îran.
- Yıldırım, N. (2014), *Farsça Dilbilgisi*, İstanbul: Kabcacı Yayınları.

Extended Abstract:

There are five basic language families in the world. The most widely spoken language among these is the Indo-European language family. As understood from its name it has basically been divided into 2 branches: Indian and European branches. These branches are also divided into subcategories in itself. This distinction is a form that is based on the proximity of languages. Most of the major European languages are included in this group. The languages spoken in Europe, Asia and America continents are largely included in this group. Therefore, all the languages which are situated under these language branches are less or more related with one another. However, languages have undergone lots of changes since the birth of languages as long time passed due to the geographical conditions, cultural differences, political and social relations and phonetic factors. Some of them have almost no relationship with others. Some still have great similarities due to the close relationship. Nevertheless, very small amount of common aspects are clearly seen. As to a large proportion that has undergone phonetic change is not recognized by many.

As this is the situation, lots of people are generally unaware of this relationship here while they are learning another language from the same language family. Therefore, they have difficulties while learning the related languages. Phonetic changes have been so advanced in some languages that even the dialect of a language has become unable to understand the other dialect. As a result of this, the ones speaking different dialects of that language don't sometimes even know, see and unwilling to see that they are the dialects of the same language.

Here, at this point, it has importance to know the relationship between the languages that are in the same language family. Changes between these languages often show us some phonetic rules. We see that some sounds like a formula historically turn into different sounds afterwards or some sounds in one region are replaced by different sounds in another region. Linguists have done a lot of researches over these changes and have written many works to see and demonstrate these relationships between different languages. In the narrower circle, we decided to focus on these changes on the Kurmanji, Kirmanjki(Zazaki), Sorani which are three dialects of Kurdish and the Persian and English. In this way, in this study, we are going to try to focus on the sound changes in Kurdish's own dialects, in Persian, a close neighbor from the same language family, and in English, which has become a world language.

The first source of our work on these sound changes will be Ferhenga Pirzimani, a product of teamwork before. Besides, comparative language studies, grammar books, dictionaries and research articles written on this subject will be utilized.